

בבא קמא טז

משה שווערד

1. דבר יעקב מסכת בבא קמא דף טו עמוד ב

יח' חמשה תמין וכו' הבהמה אינה מועדת לא ליגח וכו' - הרא"ש [פ"ב סימן ג] מקשה למה לא קתני מקרה ששי שבהמה אינה מועדת לאכול דבר שאינו ראוי לה, כגון כלב שאכל אימרי או כגון הא דתנן [להלן יט ב] אכלה כסות או כלים משלם חצי נזק.

הרא"ש מתרץ שדוקא מה שהכלב הרג [ואיכא נזק דפחת מיתה] הוי משונה וחייב חצי נזק, אבל מה שהכלב אח"כ אוכל הבשר אינו משונה וחייב לשלם מה שהכלב נהנה מהנבילה נזק שלם משום שן. לכאורה קשה דזה מתרץ למה לא קתני כלבא דאכל אימרי ואכתי קשה למה לא קתני אכלה כסות או כלים. האליה רבה מתרץ שקושית הרא"ש היתה רק מכלב שאכל אימרי אבל מאכלה כסות ליכא קושיה, דכיון שאינו נהנה הוי בכלל נשיכה.

הרא"ש מביא ששיטת רש"י [להלן כג א] שאם תחילת הנזק היה משונה אינו חייב על האכילה שהוי אורחיה, והרא"ש חולק על רש"י וסובר שחייב.

הים של שלמה [פ"ב סימן ט] חולק על הרא"ש וסובר דכיון שהתחלת הנזק היה בשינוי נחשבת גם האכילה שבאה בעקבותיה לשינוי.

ולפי הים של שלמה הדרה קושית הרא"ש למה לא קתני מקרה ששי שבהמה אינה מועדת לאכול דבר שאינו ראוי לה. המרומי שדה מתרץ שגם כלבא דאכל אימרי הוי בכלל נשיכה.

2. תוספות מסכת בבא קמא דף טז עמוד א ד"ה והנחש הרי

והנחש הרי אלו מועדים - לאו בכל עניני היזק חשיבי מועדים אלא כל אחד במידי דאורחיה כגון שבא זאב וטרף ארי ודרס או טרף להניח אבל במידי דלאו אורחיה כגון ארי שטרף ואכל וכן שאר הזיקות דלאו אורחיהו לא הוו מועדים אלא משלמי ח"נ ובמידי דאורחיהו דמשלם נ"ש היינו דוקא בחצר הניזק אבל ברה"ר פטור דהוי שן ברה"ר כדאמר שמואל בגמ' ארי ברה"ר דרס ואכל פטור ואפי' נחש שאין נהנה מנשיכתו כדאמרין בפ"ק דתענית (דף ה.) שנתקבצו כל החיות אצל הנחש ואומרות לו מה הנאה יש לך מ"מ כיון דאורחיה בהכי הוי כמו רגל ופטור ברה"ר ולא הוי כמו קרן בתר דאייעד אף על פי דמתכוין להזיק מדחשיב ליה גבי אחרני.

3. חדושי הרשב"א על מסכת בבא קמא דף ב/ב

ומסתברא דמיירי במועדין לכך, אבל מועד לנגיחה אינו מועד לנשיכה ומועד לנשיכה אינו מועד לנגיחה, שאין חזקת האב מחזקת התולדות במועדין, ודתנן (לקמן טו, ב) ולא לנגוף ולא לישוך כו', ומפרשינן בגמרא דה"ק ה' תמין הם ואם הועדו חמשתן מועדין, אלמא הן בעצמן צריכין להיות מועדין. ואוקימנא נגיפה דהכא שלא בקרן, אלא בראשה או באחד מאבריה, אבל נגיפה בקרן היינו נגיפה היינו נגיחה:

4. חדושי הרשב"א על מסכת בבא קמא דף ב/ב

ופריק הני מילי היכא דיש הנאה להזיקה הא אין הנאה להזיקה כו'. נ"ל מדקאמר הני מילי היכא דיש הנאה להזיקה, דאנשיכה גופה קמהדר, ומודה הוא דיש נשיכה שהיא תולדה דשן, והיכי דמי כגון בהמה שנשכה בדבר להנאתה כדי לאכלו ולא הספיקה לאכלו עד שנפל מפיה ולכלכו, שנשיכה זו יש הנאה להזיקה, וכן חתול בחתיכת בשר. ומשלם נזק שלם בפעם אחת. ודוקא ברשות הניזק אבל לא ברה"ר. ומיהו דוקא באורחיהו בכך, הא לאו אורחיהו בכך משונה הוא ותולדות קרן הוא, וכדאמרין בסוף פרקין (טו, ב) הני כלבא דאכל אימרי ושונרא דאכל תרגול משונה היא ולא מגבינן בבבל, והני מילי ברברבי אבל בזוטרי אורחיה הוא. וסבור אני שאף הנחש שנשך הוי תולדה ואע"פ שאינו אוכל לפי שנהנה בנשיכתו, ואף ע"פ שאמרו בפ"ק דתענית (ח, א) שמתקבצות כל החיות אצל הנחש ואומרות לו מה הנאה יש לך, ואומר להם ומה יתרון לבעל הלשון, לאו למימרא שאין לו הנאה כלל קאמר. אלא שאין הנאה לאכול, ומכל מקום כיון דאורחיה בהכי לא נפיק מתולדה דשן, א"נ מתולדה דרגל, ואינה תולדות קרן שלא להתחייב נזק שלם ברשות הניזק, וכן נמי רביצה להנאתה תולדות רגל, וכדאמרין בשלהי פרקין (טז, א) הבהמה אינה מועדת לרבוץ, א"ר אלעזר לא שנו אלא פכין גדולים אבל פכים קטנים אורחיה הוא:

5. שערים מצויינים בהלכה

והנחש מועד לעולם הקשה בשו"ת שואל ומשיב (ח"א סי' ו) מהא דאיתא במס' ברכות (לג.) אפילו נחש כרוך על עקיבו לא יפסיק, ואמר רב ששת לא שנו אלא נחש אבל עקרב פוסק, ומבואר דעקרב מסוכן יותר מנחש, והרי אמרו שם ראה שוורים פוסק, דמרחיקין משור תם חמשים אמה וממועד כמלא עיניו, וכאן אמרו דנחש לכו"ע מועד הוא, ונתירץ דגבי אדם הנחש מתיירא להזיק, ודוקא לגבי בהמה מועד להזיק, וגם אפשר דשלוחי מצוה שאני, כיון דעסיק בתפלה אינו ניזוק, ועקרב מקרי שכיח הזיקא. ונראה לומר דאין בנחש דין תמות, וכשהזיק בפעם

הראשון יש לו דין מועד, אבל אפשר דלא יזיק, ולכן לא יפסיק. וכבר כתבנו מזה במס' ברכות (שם ד"ה ואפילו).
צ"ע דלא חשבה המשנה עקרב, ובפרט לרב ששת (שם) דסכנת עקרב מצויה טפי מנחש, ועי' במס' שבת (קכא:) נזדמנו לו נחשים ועקרבים, ועו"ש מהו להרוג נחש ועקרב בשבת, הרי דמציאת נשיכת שניהם שוה, וכן במס' תענית (יד:) דגזרו תפלה על שילוח נחשים ועקרבים, ועי' במס' שבת (כב:) אבל נחשים ועקרבים יש בו.

6. הגהות יעבץ מסכת בבא קמא דף טז עמוד א

גמרא צבוע זכר לאחר שבע כו'. נ"ב ומי שראה וידע גידול תולעת המשי והשתנותו מזמן לזמן לא יפלא בעיניו:

7. תוספות מסכת בבא קמא דף טז עמוד ב ד"ה והוא דלא

והוא דלא כרע במודים - לפי שמצוה לכרוע וכי זקיף זקיף כחויא כדאשכחן ברב ששת במסכת ברכות (דף יב: ושם) מדה כנגד מדה ונעשה נחש זהו עונשו שגנאי הוא לו במה שנעשה נחש, גליון, ויש מפרשים משום דאמרינן במדרש שיש עצם בשדרו של אדם שממנו נוצר לעתיד לבא ואותו עצם חזק וקשה כל כך שאין האש יכול לשורפו והשתא כשאותו עצם נעשה נחש אינו חי לעתיד לבא ואין סברא לומר שיהא עונש גדול כל כך בשביל עון זה דהא כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא.

8. ביאור אגדות חז"ל

ויש גורסין פרק קמא דבבא קמא שדרו של אדם לאחר שבעים שנה נעשה שד, והני מילי דלא כרע במודים, וכך הוא הפירוש כמו שפירשנו שהשתחואה של מודים היא על בית המקדש שיבנה בימות המשיח, וכשאינו משתחוה עליו כראוי עד שיתפקקו כל חוליות השדרה נראה ככופר בימות המשיח ובתחיית המתים הנרמזות בסוף הודאה והוי מין ולא יזכה לחיות עם שאר המתים כיון שהוא נותן פגם בדבר לא יראה באותה טובה, כמו שהוא במדרש תלים (ל"א) ולכך כל עצמותיו החייבות להשתחוה והם הצלעות התלולים בשדרה אינם כצלעות האדם המצפים לחיות לאחר מותו, אלא כצלעות שד הם ששדים מתים כבני אדם ואינם עתידים לחיות... ולכך בעינן שעצמות השדרה תאמרנה ה' מי כמוך להראות שאין בהן כפירה. ולכך אמר שדרו של אדם נעשה שד אבל שאר עצמות של שוק ושל ירך ושל רגל ושאר עצמות אינן יכולות להתפקק ולכרוע כעצמות השדרה שיש בכלם חוליות.
(פירוש התפלות והברכות רבנו יהודה ב"ר יקר נ"ו)

9. שערים מצויינים בהלכה

(מפרש המהר"ל בנתיבות עולם (נתיב העבודה פ"י) כי הנחש היה הולך בקומה זקופה, שהיה מלך שבחיות, ונטל השי"ת זקיפה שהיה לו מתחילה, מפני שהיה מסית האדם כו', שלא יכרע האדם להשי"ת, ולכן נתקלל הנחש (בראשית ג-יד) "על גחונך תלך", שיהיה בטל הזקיפה שלו, ולכך מי שאינו כורע במודים נעשה ג"כ שדרו שלו נחש, שבטל זקיפתו בשביל זה וכו'.

10. דף על הדף מסכת בבא קמא דף טז עמוד א

בכתב סופר (פר' בראשית), מפרש בטעם הדבר, כי מי שמודה לה' על כל הטוב, ומאמין כי מאיתו הכל, צריך שיכרע וישתחוה להורות כי הנני עבד לאדוני ומוכן לשרתו ולעשות רצונו, אבל מי שמכיר רבונו וטובתו ואינו כורע, וממרה פיו למשלם רעה תחת טובה, זו מדת נחש שהסכים למה שאמרה חוה כי הכל שלו, והוא אמר והרשה מכל עץ הגן תאכלו, ומכל מקום הסיתה למרות פי כבודו יתברך שמו ולאכול מה שאסר, לכן בדין שיעשה נחש.

11. תורת חיים על בבא קמא דף טז/א

ונראה לפרש לפי שהוא ית' עושה חסד עם כל אדם בכל יום ובכל עת ובכל רגע אלא שאין בעל הנס מכיר בניסיון סבור עולם כמנהגו הוא נוהג ואינו מרגיש שכל פסיעה ופסיעה וכל תנועה ותנועה וכל נשימה ונשימה הוא ממנו יתברך שמו כמו שנאמר מה' מצעדי גבר כוננו וכתוב אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש והיה מן הראוי שיודה האדם ויברך בכל עת ובכל רגע על כל פסיעה ותנועה ונשימה כמו שאמרו חכמים כל הנשמה תהלל יה על כל נשימה ונשימה חייב אדם להלל יה וכל מי שאינו מעלה על לבו בכל רגע שהכל מאתו יתברך אלא עולם כמנהגו נוהג הרי הוא ככופר בו חס ושלום ולפי שהוא מן הנמנע שיעמוד אדם מן הבקר ועד הערב ויתן שבח והודאה על כל פסיעה ונשימה ותנועה וכל שכן רוב בני העולם הולכים תמיד אחרי הבלי העולם הזה באסיפת ממון וכיוצא בזה ואפילו הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה והודאה אמרו חכמים דהוי כאלו מעל וגזול לכנסת ישראל שנאמר לה' הארץ וגו' ולזאת המציאו אנשי כנסת הגדולה תקנה ויסדו לומר בכל תפלה ערב ובקר וצהריים ברכת הודאה כדי שיכלול אדם בהודאה אחת את כל הנשימות וחסדים ונפלאות שהוא יתברך עושה עמו בכל רגע ויוצא ידי חובת כולן בבת אחת בהודאה אחת:

ולזה יסדו לומר מודים אנחנו לך וכו' על חיינו המסורים בידך ועל נשמותינו הפקודות לך דהיינו על כל נשימה ונשימה ועל נסיד שבכל יום ויום עמנו ועל נפלאותיך וטובותיך שבכל עת ערב ובקר וצהריים וכו' ולכך תיקנו לשחות בברכה זו כמנהג בשר ודם המודה לחבירו דבר הוא שוחה ומנענע לו בראשו וכדאשכחן בר' ישמעאל כשאמר ליה ברכני נענע לו בראשו ופירש רש"י ז"ל כמודה בדבר ולהכי בכל מקום הודאה מצינו השתחואה כמו שנאמר אשתחוו אל היכל קדשך ואודה את שמך על חסדך ובדניאל וזימנין תלתא ביומא בריך על ברכוהי מצלא ומודא ואחז"ל במקדש על כל הודיה השתחוויה. שכל העומד בקומה זקופה ככופר בדבר הוא ואין הודאתו הודאה כדאשכחן בדתן ואבירם שכפרו בתורת משה כתיב בהו יצאו נצבים בקומה זקופה ואמרו במדרש רבה על הנחש כשבא לפתות את חוה בא בקומה זקופה לפי שבא לכפור בו יתברך ולכך נענש במדה ללכת שחוח שנאמר על גחונך תלך דרגלים היו לו ונקצצו ואפשר לומר דמהאי טעמא מי שאינו כורע במודים שדרו נעשה נחש דכיון שעומד בקומה זקופה ואינו כורע ומתכוין להודות לו יתברך על כל חסדיו הרי הוא ככופר בו יתברך ואומר לא הוא והרי הוא כמודה לדעת הנחש הקדמוני אשר כל הכפירות והדעות החיצוניות נמשכין ממנו כמו שכתבו חז"ל יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש להמיתו דהיינו מיתה נצחית לכך שדרתו נעשה נחש שאין לו רפואה אפילו לעתיד כדאיתא במדרש הכל מתרפאין חוץ מנחש ונמצא שעל ידי כן אין לו חלק לעולם הבא דכיון דשדרתו נעשה נחש הרי לזו של שדרתו בטל אשר ממנו יצמח האדם לעתיד:

12. נחלת משה

אמר שמואל ארי ברה"ר דרם ואכל פטור וכו' דהוה ליה
שן ברה"ר וכו'. הקשה היש"ש והלא הטעם דשן ורגל
פטורין ברה"ר הוא משום דיש לה רשות להלוך ברה"ר ואין
הבעל לריך כל פעם לילך עמהם וכל מאי דמלאה ברה"ר
לאכול ברחוי בודאי חובלת ולהכי פטריה רחמנא ברה"ר אבל
ארי שדורם ואוכל בהמות וכו' ככה"ג נאמר אורחיה לפטור
א"כ שום בהמה לא חובל ללכת ברה"ר מפני ארי של זה וגם
אחד שיש לו ארי או זאב יניח בכוונה לילך ולערוף ברה"ר
כדי לרכו ולא ישלם רק מה שנהגה ויזיק כמה מנה ותיירץ
דכיון שאין זה מן המצוי שיכיו חיות בישוב לכן לא ראתה
החורה לחלק בנזקי שן ורגל ולעולם פטורין ברה"ר ע"ש
שהאריך בזה. ונהי מה שהקשה דשום בהמה לא חובל ללכת
ברה"ר מפני ארי של זה וכן מה שהקשה דמי שיש לו ארי
או זאב יניח בכוונה לילך ולערוף ברה"ר כדי לרכו להחורה

13. נחלת משה

הכשילים צנוי אדם שאין מהוגנים וכו' וזהו הפי' בפסוק
„ויהיו מוכשלים לפניך“ היינו צעת עשיית נדקה
יהיו מוכשלים (דלפניך זו נדקה כמו שכתבו החוס') „צעת
אפך עשה בהם“ פי' דכיון שהנדקה שלהם לא יכ"י נדקה
אז ממילא כאשר יהי חרון אף בעולם יקבלו את עונשם עצור
עוונותיהם דמתן בסתר יכפה אף אבל כיון שבהם יתנו את
הנדקה לצנ"א שאינם מהוגנים א"כ לא יכפה הנדקה שלהם
את האף וממילא בזמן שיכ"י חרון אף בעולם יענשו (ועיין
במהרש"א שהוא מפרש כעין זה רק הוא מפרש „לפניך“
מלשון חרוף אף ואני פירשתי לפי החוס' דמפרש דלפניך
זה נדקה).

14. נחלת משה

כדי שלא יקבלו עליהם שכר וכו' ואע"פ שמנינו דאף מי
שנותן לעני שאינו הגון מקבל שכר היינו דוקא בישראל
דמחשבה טובה הקצ"ה מרפה למעשה אבל כאן כתבו התוד"ה
אפי' וכו' דלא כוו ישראל ובעכו"ם אין הקצ"ה מרפה מחשבה
טובה למעשה ולכן אם נתן לעני שאינו הגון אינו מקבל שכר.

15. גליוני הש"ס מסכת בבא קמא דף טז עמוד ב

שם כדי שלא יקבלו כו', נ"ב עמ"ש בגליון ר"ה ו' א' בשם ס' יראים ס' שי"ז וע' רבינו יונה ברכות פ' אלו דברים דמ"ו ע"ב ד"ה לא יתן
דמשמע מדבריו דגם בנתינה לעני שאינו הגון מקיימין מצות צדקה ובכוונת היריאים יש לספק בזה אם
כוונתו דאין מקיימין המצוה כלל באינו הגון או כוונתו דמ"מ הגון עדיף ומש"ה לית בי' משום בל תאחר:

דף טז ע"ב; גמרא: אמר ר' ירמיה וכו' אפילו בשעה שעושין צדקה הכשילם בבני-אדם שאינן מהוגנים כדי שלא יקבלו עליהן שכר.

לכאורה יש להביא ראיה מכאן שאם אדם רצה לעשות מצוה והיה טעות במציאות של פסול בעשיית המצוה, דהפסיד את שכר המצוה, דלשון מכשול משמע שיכשלו בזה היינו שמכוונים לעשות צדקה וחושבים אותם למהוגנים אלא שטועים בהם. ובאמת יש להקשות על הגמרא שעל-כל-פנים יהא בכלל מה שאמרו, חשב לעשות מצוה ונאנס ולא עשה מעלה עליו הכתוב כאילן עשה, שאם נכשל בנתינת צדקה לבני-אדם שאינם מהוגנים וחשב אותם למהוגנים למה לא יקבל עליהם שכר מתורת חשב לעשות מצוה ולא עשה.

אבל באמת גוף המאמר הזה 'חשב לעשות למצוה וכו', לכאורה סותר להא דאיתא בסוכה (דף כח ע"ב) במשנה: ירדו גשמים מאימתי מותר לפנות, משתסרח המקפה, משלו משל למה הדבר דומה לעבד שבא למזוג כוס לרבו ושפך לו קיתון על פניו. ובגמרא (שם): מי שפך למי ת"ש דתניא שפך לו רבו קיתון על פניו ואמר לו אי-אפשי בשמושך. ומהאי-טעמא כתב הרמ"א בשו"ע (סימן תרלט): דכשיוצא מן-הסוכה מכח גשמים יצא כנכנע וכו'. הרי שאפילו כבר עשה בפועל הסוכה ונאנס הוי-ליה סימן קללה מכל-שכן במחשבה בעלמא.

ועל סתירה זו בין הא דחשב לעשות מצוה וכו' לההיא דסוכה, כבר עמד בספר "שבות-יעקב" (א"ח חלק ב סימן י), ומחלק שם בין אונס דשכיח ואילו היה מן-הזריון במצוה היה אפשר לשמור מאונס, ובין אם נאנס באונס דלא שכיח ולא הוי-ליה לאסוקי אדעתיה ואי-אפשר היה להינצל מאונס זה, דהתם ודאי הוא בכלל כל החושב לעשות מצוה ונאנס דהוי כאילו עשה מצוה. ולפי זה מתורץ גם בסוגיא-דידן הכשילם בבני-אדם שאינם מהוגנים, דאינם בכלל חשב לעשות מצוה וכו', משום דהוי אונס דשכיח ואפשר היה לברר דבר זה מקודם.

[עיין "הרצבי" א"ח חלק א סימן לה].

17. דבר יעקב מסכת בבא קמא דף טז עמוד ב

הקובה"ע [ביאורי אגדות סימן ג - ד] מקשה מהא דאמרינן בגמ' [קידו' מ א] חישב לעשות מצוה ונאנס ולא עשה מעלה עליו הכתוב כאילו עשה, וא"כ גם כאן שחשבו לתת צדקה יקבלו שכר כאילו נתנו לעניים. **ומירץ דאמנם שכר המחשבה יהיה להם אבל יחסר להם שכר המעשה.**

18. סוכת דוד – בבא בתרא דף ט

כד בגמ' הכשילם בבני אדם שאינם מהוגנים ואע"פ שאמרו בברכות ו' וקידושין מ' מאי ולחושבי שמו אמר רב אסי אפילו חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשה מעלה עליו הכתוב כאילו עשה וא"כ הלא מכיון שחשבו לעשות צדקה הלא יהי' להם זכות הצדקה אע"פ שנתנו לאינם מהוגנים הנה י"ל דיש שני דברים בצדקה א' מעשה הנתינה בפועל ב' מה שפועל ע"י הצדקה שמחי' לעניים והוא שפירשו דלכן בצדקה אפילו נותן לצדקה בשביל שיחי' בני ובשביל שאזכה לעוה"ב הרי זה צדיק גמור עיין לקמן י': ובפסחים ת: ועיי"ש רש"י הרי זה צדיק גמור בדבר זה ולא

אמרינן שלא לשמה עושה אלא קיים מצות בוראו שצוהו לעשות צדקה ומתכוון אף להנאת עצמו שיוכה בה לעוה"ב או שיחי' בני ע"כ והטעם משום שהתכלית של הצדקה יש כאן דסר"ס החי' את העני ולכן אי"ז שלא לשמה. ולכן כאן בבני אדם שאינם מהוגנים נהי' דיהי' לו שכר הנתינה אם חשבו ליתן למהוגנים ונאנס שאינם מהוגנים אבל לא יהי' לו שכר במה שהחי' העני ויהי' לו זה כמו נפש תחת נפש שהציל העני ההגון שהרי לא החי' וכמו שמצינו גבי בנימין הצדיק לקמן י"א שהחי'

19. דף על הדף מסכת בבא קמא דף טז עמוד ב

ובפשיטות י"ל, דאע"פ שמעלה הכתוב כאילו עשה, אבל מ"מ כל המעלות שמנו חז"ל (בב"ב י א) על מצות צדקה שמצילתו ממיתה ומדינה של גיהנם וכו', זה שייך דוקא כשנותן צדקה לעני הגון. וזו היתה בקשת ירמיה, דמאחר ונותנים לעניים שאינם מהוגנים, לא תהיה להם זכות הצדקה המיוחדת שמגינה על האדם בעת סכנה. [מאחר ואין כאן צדקה בפועל, רק מחשבה]. שו"מ כעין הדברים בטללי אורות פ' בהר עמ' רנ בשם דרכי מוסר בשם הגר"ע גרודזינסקי זצ"ל לגבי הגמ' בכתובות סו: "לכבודו הוא דעבד", שע"כ לא היה לו את סגולת המצוה, אף על פי ששפיר נחשב לו מצוה אפי' שעשה לשם כבוד.

20. פתח עינים על בבא קמא דף טז/ב

דרש רבא מאי דכתיב ויהיו מוכשלים וכו' רבש"ע אפילו בשעה שעושין צדקה וכו'. אפשר דק"ל אחר כל הקללות שקללם כמבואר בכתובים שם ואמר אל תכפר על עונם וחטאתם מלפניך אל תמחי מה חסר עוד שהוצרך לומר ויהיו מוכשלים והא אסתגרו בקדמייתא וקים להו בדברא אשר זו הקללה ויהיו מוכשלים אינה כל כך לפי ערך הפחותה שבקללות שקלל. אי לזאת אתא רבא דרש"ה ארי כמין חומר והוא בהקדים מ"ש רז"ל ע"פ השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך וכו' בא וראה כח מתנות עניים דכל השקפה לרעה וזו לטובה שהצדקה מהפכת מדת הדין לרחמים. א"כ איפוא בכל הקללות שקלל ירמיה הע"ה לא נתקרה דעתו כי אם אנשים הללו יעשו צדקה כהוגן כל כלי יוצר עליהם לא יצילם שהרי ע"י הצדקה נהפך דין לרחמים ואם יתמידו בצדקה מרומם משפטים מנגדם. לזה התחכם ירמיה להתפלל שאם יעשו צדקה יעשוה עמ בני אדם שאינם מהוגנים ואינה צדקה ונשאר הדין כמות שהוא ועל ראש רשעים תחול כל שהוא מין קללה ונמצא דבהצרך קללה זו ויהיו מוכשלים מתקיימין כל הקללות ובלעדה אין מקום לקללות וז"ש ויהיו מוכשלים בצדקה הרמזה בתיבת לפניך כמ"ש התוס' ואז בעת אפך עשה שהדין בתוקפו ולא תועיל צדקתם:

21. תוספות מסכת בבא קמא דף טז עמוד ב ד"ה שהושיבו ישיבה

שהושיבו ישיבה על קברו - לפי שהרבה תורה בישראל כדאמרינן בחלק (סנהדרין דף צד: ע"ש) שבדקו מדן עד באר שבע ולא מצאו איש ואשה תינוק ותינוקת שלא היו בקיאים בטומאה וטהרה ולא על קברו ממש אלא ברחוק ארבע אמות דליכא לועג לרש.

22. דבר יעקב מסכת בבא קמא דף טז עמוד ב

יב' תד"ה שהושיבו וכו' ולא על קברו ממש אלא ברחוק ארבע אמות דליכא לועג לרש - בתוס' ר' פרץ מתריץ [בתי' ראשון] שאצל חזקיה כיון שהרבה תורה בישראל ליכא לועג לרש, ולכן הושיבו תוך ד"א. ... הנ"י מביא מהרמ"ה דהכא כיון שעשו משום כבודו ליכא לועג לרש. וכע"ז כתב השיטה בשם הר"י מיגש.

23. דף על הדף מסכת בבא קמא דף טז עמוד ב

בגמ': שהושיבו ישיבה על קברו. בתוס' ד"ה והושיבו ישיבה וכו' כתבו דלא על "קברו" ממש אלא בריחוק ד"א, משום איסור "לועג לרש". והנה יש להעיר בהאי דינא, דהנה מנהג העולם לומר תהילים ע"ג קברי צדיקים וקורבים וכו' ולהניח שם קופות צדקה, ולכא' יש לתמוה הא הוי "לועג לרש" בדמקיימים מצות תוך ד"א של מת, אולם למש"כ שם הר"י מיגש דה"מ כשהעוסקים שם בתורה ולא מתכוונים לעשות לו כבוד אלא מתכוונים להנאת עצמם אך כשמתכוונים בזה לכבוד החכם מותר, וכה"ג כתב שם הנימ"י [בשם הרמ"ה] יעו"ש, וא"כ ה"נ בתהילים שאומרים ע"ג הקבר דמתכוונים גם לכבוד המת ולא רק להנאת עצמם להוושע מצרתם אלא הוי אף "לכבוד המת" וכן בנתינת צדקה שם דמתכוונים אף לעילוי נשמתו, ושפיר ליכא בזה לועג לרש... ומו"ר הגאון רבי חיים קנייבסקי שליט"א אמר לי, שאכן מקפיד שלא לומר תהילים ע"ג קברים, וכן ס"ל לחזו"א שיש לחוש בזה ללועג לרש. ותמהתי, דהלא מתכוונים אף "לכבוד המת" בזה ובכה"ג מבואר בב"י ובב"ח ודעימיה שיותר וכש"כ הרמ"ה והמהרי"א, ולית מאן דפליג ע"ז. אמנם למבואר אפ"ל דאכן אין החשש מלועג לרש דהמת שאומרים אצלו תהילים אלא מהמתים שבצידי קברו דלזה אין להיתר הנ"ל. וצ"ע במהרי"א ובב"י ודעימיה דכתבו דמותר לאומרו בביה"ק דמשמע שאף בכה"ג מותר, וכדנהגו להקל עפ"י.

24. גליוני הש"ס מסכת בבא קמא דף טז עמוד ב

שם תוד"ה שהושיבו כ' ולא על קברו ממש אלא ברחוק ד' אמות דליכא לועג לרש, נ"ב ע' שו"ת רדב"ז ח"א סי' רכ"ד דמתבאר מדבריו דעל קברו ממש הושיבו ולית בי' משום לועג לרש כיון דלכבודו קא עבוד ע"ש שהביא מכאן ראי' דמותר לררוש על המת לפניו בתוך ד' אמות כיון דהוא לכבודו וחידוש שלא

הזכיר כלל מדברי התוס' דכאן ושוב ראיתי שכיוון הרדב"ז ז"ל לשו"ת הר"י מגא"ש סי' מ"ז שכ' ג"כ כן ביישוב קושית תוס' דכאן דכשמתכוונים לכבודו שאני וע"ש עוד תירוצים בזה עש"ה וע"ש הר"י מגא"ש סי' ק"כ עש"ה:

25. רשימות שעורים (רי"ד סולובייצ'יק) מסכת בבא קמא דף טז עמוד ב
גמ'. שהושיבו ישיבה על קברו. כי אין כבוד אלא תורה, והקדישו לימודם לשמו ולזכרו, וזהו הכבוד הכי גדול שביד בני אדם לעשות

=====

1. ספר המצות להרמב"ם - מצות לא תעשה - מצוה רלב
שהזהירנו שלא למנוע צדקה והרחבה **מהאביונים מאחינו** אחרי שנדע חולשת ענינם ויכלתנו להחזיק להם והוא אמרו לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ירך מאחריך האביון וזה אזהרה מלקנות מדת הכילות והאכזריות שתמנע מעשות הראוי:

2. סמ"ג - חלק לא תעשה - מצוה שלא
שלא לאחר הנדרים והנדבות שנדר ושנדב...ובצדקה עובר לאלתר דהא קיימי עניים, וכבר בארנו בהלכות צדקה (עשין קסב) בשם רבינו תם (ר"ה ד, א תד"ה והחרמין) כי הנדרים שאנו נודרין עכשיו אנו נודרין לדעת עצמנו ואנו כגזברים עליהם **ואם אנו ממתניין עד שנמצא הגון לקבל צדקה אין כאן בל תאחר (ע"פ יראים** שצג (שיז')):

3. ספר חתם סופר על מסכת שבת דף ב/א
מיהו צ"ע הא באמת קי"ל טעה בדבר מצוה ועשה מצוה פטור, ומבואר בפסחים דף ע"ב ע"ב אפילו לשמח אשתו בדבר מצות עונה מיקרי טעה בדבר מצוה, ומה לי צדקה לעני או לשמח אשתו. ובתי"ט עמד בזה ורצה לחלק דוקא במצוה שיש בה דחיית שבת כגון למול תינוק, ודבריו תמוהים דהוא מיייתי בעצמו מלולב ולולב לית ביה דחיית שבת שהרי טלטול הלולב בשבת אין בו איסור דאורייתא ואפ"ה אם העבירו ד' אמות ברה"ר פטור משום טועה בדבר מצוה, וכדמוכח כן מש"ס פסחים הנ"ל. ואולי י"ל דעכ"פ העני הזה היוצא מביתו בשבת וכלי בידו ומסכב על הפתחים קרוב להיות מועד ומזיד לחלל שבת, נהי דבעה"ב היה בהול בבוא העני על פתחו ונטרד במצות צדקה ושכח את השבת לפי שעה, אבל העני היוצא מביתו על מנת לבקש על הפתחים ונושא כלי בידו, קרוב הוא שהוא מועד לחלל שבתות, ולכל הפחות באיסורי דרבנן, דודאי אי היה מומר לחלל באיסור דאורייתא, לא היה מתחייב חטאת אפילו אם שגג עתה בהוצאה משום דלא שב מידיעתו, ועיין לקמן דף ס"ט ע"א תוס' ד"ה אלא למונבו וכו', עי"ש, אבל מ"מ היה מועד לחלל בדרבנן והי' דעתו להעביר הכלי פחות מד' אמות ברה"ר ולכשיגיע לפתחי נדיבים יהיה זה עוקר וזה מניח, ולא חייש לאיסור דרבנן, ושוב נכשל ועבר דאורייתא ומשום הכי חייב חטאת, **אבל אמת שהעני הזה הוא אינו הגון ואינו מחוייב להחיותו, והבעל הבית חושב לעשות מצות צדקה אבל באמת לא עשה שהרי נתן למי שאינו ראוי להחיותו, והיה ליה טעה בדבר מצוה ולא עשה מצוה** משום הכי חייב, עי"ש בפסחים דף ע"ב ע"ב הנ"ל ולקמן סוף פרק ר"א דמילה:

4. פירוש רבנו יונה על אבות - פרק ראשון משנה ב
ומענין גמילות חסדים הוא, להשגיח בעניים ולבחור בין טוב לרע, ולהקדים הצנוע וירא שמים על אחרים שאינם כמותו, ואם בכלם עושה צדקה, וכמו שאמר ירמיה ע"ה (ירמיה יח, כג), "ויהיו מכשלים לפניך בעת אפך עשה בהם", אפי' בשעה שיעשו צדקה הכשילים שיתנוה במקום שאינו הגון (ב"ב, שם).

5. נמוקי יוסף על הרי"ף בבא קמא דף ו/ב
הא דאינו מקבל שכר היינו דוקא במי שיודע בו (ו) אבל אם אינו מכירו ואפשר שהוא הגון שכר יש לו שהרי לשם מצוה מכוין ועוד דאי לא תימא הכי אתה נועל דלת בפני כמה מהוגנים במקום שאינם נכרים ומעשה דרבי פרק השותפין (דף ה.) מסייע לן

6. ספר תולדות יעקב יוסף פרשת ראה - אות ב
ד' שיש הפרש בצדקה בין נותן לת"ח ובין נותן לע"ה...**והנה כשנותן גם לשאינו הגון, אף דאינו מקבל שכר, מ"מ הצדקה המעשר עושה שלה שיתעשר עכ"פ**, דגם נוגשין צדקה בעניים מרודים כדמפרש בש"ס (ב"ב ט), והיינו שגנזו אוצרות ממון שיתעשר ממנו, אבל כשנותן להגון ת"ח שנקרא נפש, גונז אוצרות נפשות, שמקיים אדם שנקרא נפש, וכמ"ש (שם יא.) בפסוק פרי צדיק עץ חיים ולוקח נפשות חכם (משלי יא, ל):

7. ספר השל"ה הקדוש - ווי העמודים - פרק יד

ענין זה יתבאר המקרא, פן יהיה דבר עם לבבך בליעל וגו' וקרא עליך וגו' והיה כך חטא ... ופירש רש"י שמא תאמר כל הבא לקפוץ ולעשות צדקה מספיקין בידו אנשים מהוגנים כו'. משמע מתוך הגמרא (מי שהוא ירא שמים מזמין לו הקב"ה עניים הגונים שמי שהוא ירא שמים מזמין לו הקב"ה עניים מהוגנים, ולפי זה יובן ורעה עניןך באחיך האביון שתאמר עליו מה לי ליתן לו צדקה הלא לאו הגון הוא, לכן סיים והיה כך חטא, רצוני לומר אז תעיד על עצמך שבעל עבירה אתה מאחר שהזמין י"י לפניך עני שאינו הגון כי אם היית ירא אלקים היה מזמין השם יתברך לפניך עניים מהוגנים:

8. ספר השל"ה הקדוש - ווי העמודים - פרק טו

אמר ירמיה לפני הקדוש ב"ה רבונו של עולם הכשילם בבני אדם שאינם מהוגנים ולא יקבלו שכר, וזהו שאמר רב נחוניא בן הקנה צדקה תרומם גווי וחסד רוצה לומר איזה צדקה תרומם גוי והוא אהוב למעלה וחסד, בזמן שהוא ירא שמים ואז מושך חוט של חסד עליו כמו שנאמר וחסד י"י מעולם על יראיו, ולאומים חטאת כי אין יראת אלקים בלבם ומחשבתם רק רע לחרף אותנו, וממילא ממציא י"י לפנייהם עניים שאינם מהוגנים כדי שלא יקבלו שכר כי אין מצוה בנתינת צדקה לאינו הגון...

9. נמוקי יוסף על הרי"ף בבא מציעא דף מח/ב

מגבת פורים וכו'. ... דמסתמא כל הנותן על דעת סעודת פורים הוא נותן ואין מדקדקין בדבר לומר עני זה ראוי וזה אינו ראוי אלא כל הפושט ידו ליטול יטול כדי שיהיו הכל שמחים דימי משתה ושמחה כתיב והכי גרסינן בירושלמי דמגילה [פרק א' הלכה ד] אין מדקדקין במעות פורים אלא כל הפושט ידו ליטול יטול וכתב הרמב"ן שכן מנהג בכל ישראל ואפילו ליתן לעובד כוכבים דהואיל ואין מדקדקין בדבר ונותנין לכל ואם אינו נותנין לעובד כוכבים איכא משום איבה ותנן מפרנסין עניי עובדי כוכבים עם עניי ישראל משום דרכי שלום:

10. חדושי הרמב"ן על מסכת בבא מציעא דף עח/ב

וכן מצאתי בירושלמי פ"ק דמגילה אין מדקדקין במעות פורים אלא כל הפושט ידו ליטול נותנין לו, וכן מנהג בכל ישראל ואפי' ליתן לגוים דהואיל ואין מדקדקין בדבר ונותנין לכל אם אין אנו נותנין לגוים יש בו משום איבה

11. המאירי על מסכת בבא בתרא דף ט/א

גבאי צדקה אין ממנין אותם אלא בני אדם הגונים ושהם בחזקת כשרים

12. בן יהוידע על בבא קמא דף טז/ב

אפילו בשעה שעושין צדקה, קשא היכא רמיזה צדקה כאן. ונ"ל בס"ד על פי מה שאמר הכתוב [תהלים י"ז ט"ו] אני בצדק אחזה פניך, כלומר כשאני נותן צדקה נחשב לי כאלו אני אחזה פניך, ולכן כאן שאמר ויהיו מוכשלים לפניך, מפרש באותה מצוה שהמקיימה כאלו רואה פניך. ועוד נ"ל צדק הוא צדקה, ורמזו באותיות שלפני שם הוי"ה, שהם כ"ו ז"ו אשר במילואם כזה כ"ף וא"ו זי"ן וא"ו מספר צדק שהוא הצדקה, ולכן כאן שאמר מוכשלים לפניך, רמזה על הצדקה שהיא צדק הרמז באותיות שלפני שם הוי"ה:

13. ספר בנייהו בן יהוידע על כתובות דף סו/ב

מלח ממון חסר ברי"ש, ואמרי לה חסד בדל"ת. נ"ל בס"ד הנפקותא בזה, אם ברי"ש אין זה מלח אלא אם כן יחסר ממון, כגון שנותן צדקה לעני, אבל אם עשה גמילות חסדים שהלוח לאדם בששת דוחקו, ואחר כך חזר זה ופרע לו, דאין נחסר ממנו כלום, לא יועיל זה להיות בסוג מלח. ולמאן דאמר חסד בדל"ת, גם גמילות חסד כזו שהלוח ונפרע יועיל, דהא עשה חסד. ועוד נ"ל בס"ד הנפקותא, למאן דאמר חסר ברי"ש, אם נתן הצדקה לאדם שאינו הגון, כי חשב שהוא הגון יועיל, דהא זה חסר ממון בשביל מצוה, ולמאן דאמר חסד בדל"ת בעינן שיהיה זה המתן חסד, ואם נתן לאינו הגון אין זה חסד, ולכן תמצא ממון מספרו עולה מספר חס"ד הגו"ן, כלומר אם עשה בממון חסד הגון הרי זה נחשב מלח, לקיים הממון שלו. גם ממון עולה מספר נח מלח, רמז שצריך להניח על הממון מלח, כדי שיתקיים: